Türk Kültüründe At Kuyruğu Bağlama ve Kesme Geleneği Üzerine Bazı Tetkikler

Some Examinations on The Tradition of Horsetail Tying and Cutting in Turkish Culture

Dr. Ahmet Yılmaz / Dr. Ali Toraman

ORCID No: 0000-0003-3825-2660 / 0000-0001-8513-9148

Amasya Üniversitesi

Öz: Türklerin tarihte atı evcilleştiren ilk toplum olduğu genel kabul gören bir nazariyedir. Bu durum hem yazılı ve sözlü kaynaklarla hem de arkeolojik verilerle desteklenmektedir. Özellikle arkeolojik verilerden elde edilen bilgiler, atın evcilleştirilmesini ve günlük hayatta kullanılmasını M.Ö. 3000 yıllarına kadar dayandırmaktadır. Atı evcilleştiren Türkler maddi ve manevi kültürlerinin her alanında ata ayrı bir yer vermişlerdir. Kazılardaki ilk bilgilere göre başlangıçta gıda maddesi, binek hayvanı ve yük hayvanı olarak kullanılan atlar daha sonra inanç sistemi içerisinde de kendisine yer edinmiş, çeşitli dini uygulamaların başrollerinden birisi olma özelliğine sahip olmuştur. Türk tarihinde hanedanlar ve devletler zaman zaman değişmiştir ancak kültürel özellikler kendini korumuş ve Türk tarihi boyunca nesilden nesle aktarılmıştır. Bu bağlamda ilk Türkler arasında görülen adetlerin sonraki dönemlerde de devam ettiği aşıkardır. Bu çalışmada tarihi süreç içerisinde Türk kültüründe uygulanan at kuyruğu bağlama ve kesme geleneği üzerinde durulacaktır.

Anahtar kelimeler: At, kuyruk, süvari, Türk kültürü.

Abstract: It is a widely accepted theory that Turks are the first society that domesticated horses. This theory is both supported by written and verbal sources and archaeological data. Especially the findings obtained from archaeological data, base the domestication and use of horses in daily life as far as B.C. 3000. Turks who domesticated horses attached significant importance to the horses in every field of their material and non-material cultures. According to the initial findings in the excavations, horses which were used as food products, mount, and beasts of burden then had their place in the belief system and became the leading roles of various religious practices. In Turkish history, dynasties and empires changed occasionally, however, cultural features preserved themselves and was passed down from generation to generation throughout the Turkish history. In this context, it is obvious that traditions observed in early Turkish societies continued in the following periods. In this study, horsetail tying and cutting tradition which was applied in Turkish culture throughout history will be discussed.

Keywords: Horse, tail, cavalry, Turkish culture.

Giriş

Tarihte, Türkler kadar atla içli-dışlı olmuş bir millet daha yoktur. Türkler için at; binek hayvanıdır, yük hayvanıdır, en önemli savaş aracıdır, oldukça değerli bir ticari maldır, en makbul kurban hayvanıdır, etinden ve sütünden faydalanılan gıda maddesidir, derisinden faydalanılan giyim-kuşam maddesidir. Bütün bunlar genel olarak atın günlük hayattaki maddi yerini göstermektedir. Bununla birlikte atın bir de Türk manevi hayatında yeri vardır ki, bunu hem kurganlardaki buluntularda hem de atla ilgili çeşitli ritüellerde görmekteyiz. Atların dini inanç gereği birtakım ritüeller çerçevesinde kurganlara gömülmesinin yanı sıra, günlük hayatta ve özellikle savaşlarda ve ölümle ilgili durumlarda atlara çeşitli anlam ve manalar yüklenen uygulamalar da yapılmıştır. Bunlardan birisi de atın kuyruğunun bağlanması ve kesilmesi âdetidir. Bu uygulama eski çağlardan itibaren özellikle savaş durumunda ve ölüm durumunda Türk inanç hayatında görülmüştür. Bu geleneğin en eski örneklerini kurgan kazıları sonucu elde edilen atlar üzerindeki işlemlerde ve çeşitli eşyalar üzerindeki at figürlerinde görmekteyiz.

1- Türk Kültüründe Atlara Ait En Eski İzler

Yukarıda değindiğimiz üzere at, Türk toplumunda oldukça büyük öneme sahiptir ve kültürümüzün her alanında kendisine yer edinmeyi başarmıştır. Atın bu konuma gelmesi her anlamda insan hayatını kolaylaştırması, özellikle bozkır hayatının her alanında insana yardımcı olabilmesinden kaynaklanmıştır. Atın insan hayatına girmesi konusu ise geçmişten beri tartışılmaktadır ve hala tartışma konusu olan bir meseledir. Bu konuda çeşitli fikirler öne sürülmekle birlikte genel kabul edilen görüş, atın Türkler tarafından evcilleştirilmiş olmasıdır. Her ne kadar çalışmanın konusu atın evcilleştirilmesi olmasa da konunun anlaşılması açısından kısaca ve sadece genel hatlarıyla bu konuya da değinmeye çalışacağız. Zira atın evcilleştirilmesi başlı başına bir çalışma konusu oluşturmaktadır.

Atın evcilleştirilmesinin ilk defa Türkler tarafından gerçekleştirildiğini kaydeden İ. Kafesoğlu, bu konuda farklı yazarları örnek göstererek şu bilgileri verir: “W. Koppers’a göre atın ehlileştirilmesini “atlı-çoban” kültürün sahibi olan Türklere atfetmek gerekir. F. Flor da atın Türklerin ataları tarafından insanlık hizmetine sokulduğunu belirtmiştir. Tanınmış Viyanalı din ve kültür tarihçilerinden W. Schmidt ise Orta Asya’da oturan ve çok eski bir zamanda avcılık hayatından hayvanları ehlileştirmeye geçen ve ata ilk binen kavmin Türkler olduğunu kabul etmiştir. O. Menghin de bozkırlı halkın at yetiştirme kültürü ile en yüksek seviyeye ulaştığını söylemiştir.”¹ Bu örnekler de atın evcilleştirilmesi konusunda Türkleri ve Türklerin yaşadığı coğrafyayı işaret etmektedir.

O. Lattimore de atın evcilleştirilmesi konusunda Tuva ve Baykal bölgesi civarındaki grupları işaret etmektedir. Ona göre bu bölgedeki ormanlarda yaşayan ve ren geyiği besleyen gruplar kuzey ve kuzeybatı Moğolistan bozkırlarına doğru kısa gezintiler yapıp avcılık ve toplayıcılık yapmaktaydılar. Bozkıra açılan bu gruplar, daha sonra at, koyun gibi diğer hayvanları da evcilleştirmişlerdir. Diğer taraftan Rusya, Çin, Orta Asya vahalarında avcılık ve toplayıcılık yapan insanlar bulunduğunu, bunların tarımla da uğraştıkları hatta tarımda sulama yöntemlerini de bildiklerini kaydeder ve bu bahsi geçenlerin tarımdan sonra at ve koyun gibi hayvanları evcilleştirdiklerini dile getirir.²

¹ İbrahim Kafesoğlu, “At”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s.27.

² Owen Lattimore, *Studies in Frontier History Collected Papers 1928-1958*, Oxford Üniversitesi Yayınları, Londra 1962, s.142-144.

Arkeolojik veriler ise buluntulardan yola çıkarak daha çok Altay-Minusinsk bölgesini işaret eder. Türk kültür coğrafyasındaki günümüze kadar yapılan kazılara göre at kalıntılarının sıklıkla rastlanan en erken devir Afanasyevo kültürüdür ve bu kültürün yaşadığı coğrafya da Altay-Minusinsk bölgesi olarak kaydedilir.³ M.Ö. 3000 yıllarında başlayan ve M.Ö. 1700'lü yıllara kadar devam eden Afanasyevo kültürü Güney Sibirya'nın en eski kültür tabakası olma özelliği göstermektedir. Bölgede kazı yapan arkeolog N. Yermolova, Sibirya'nın güneyinde evcil hayvan olarak at beslenmesine Afanasyevo döneminde başladığını kaydeder.⁴ Eldeki verilere göre, Afanasyevo kabileleri Sibirya'nın güneyinde hayvancılıkla uğraşan en eski kültür tabakasıdır. Buradaki kazılarda ele geçirilen materyallere bakarak inek, at, koyun, keçi ve geyik beslendiği anlaşılmaktadır. Arkeolojik kazılarda Afanasyevo öncesi katmanlarda at kalıntılarının ait izlere rastlanmadığından ilk at besiciliğinin bu dönemde başladığı sonucuna varılmıştır.⁵ Diğer taraftan Afanasyevo kalıntılarında elde edilen hayvan kemikleri arasında en çok sayıyı oluşturanlardan birisi de at kemikleridir.⁶ Kazı çalışmaları neticesinde bu kültürün bütün tabakalarında büyük oranda at kemikleri bulunmuştur.⁷ Söz konusu oran Altay'daki birtakım yerlerde %60'a ulaşır. Altay'daki Balıktıyul, Kara-Teneş, Küçük Dugan, Aşağı Sooru adındaki arkeolojik alanlarda bulunan evcilleştirilmiş hayvanlara ait kalıntıların %60'ı at kemiklerinden oluşur.⁸ Altay'daki Kulanda bölgesinde, M.Ö. III binli yıllara ait olan Novoilinka 3 adlı arkeolojik alanda iki kez kazı çalışması yürütülmüş, 2004'teki araştırmada bulunan kemiklerin %94'ünü, 2010'daki araştırmada bulunan kemiklerin ise %96'sını at kemikleri oluşturmuştur.⁹ Söz konusu buluntular dikkate alındığında atla ilgili buluntuların Altaylarda M.Ö. III.-IV. bin yıllara kadar gittiğini görmekteyiz. Bu vesileyle de Afanasyevo dönemi, atın bozkır hayatında görüldüğü ilk katmandır.

İlk dönemlere ait arkeolojik kazı alanlarında bulunan kemiklerin durumuna bakarak, beslenen atların genellikle yaşlı olmadığı tespit edilmiştir. Henüz ticaretin önem kazanmadığı ve daha çok avcılık yapılan bu ilk dönemlere ait kazı çalışmalarındaki buluntulara göre atların genellikle gıda maddesi olarak kullanıldığı anlaşılmakta olup, buluntular da bu durumu destekler niteliktedir.¹⁰ Bu durum Altay, Kazakistan ve Moğolistan'daki Afanasyevo kültürüne ait kurganlarda görülmüştür.¹¹ Bunun yanı sıra atların binek amaçlı kullanıldığına dair izler de tespit edilmiştir.¹² Ayrıca bazı kurganlarda rastlanan araba kalıntıları göz önüne alındığında yük hayvanı olarak kullanıldığı sonucuna da varılabilir. Bu dönemde atların kızak çekmek için

³ Bahaeddin Ögel, *İslamiyetten Önce Türk kültür Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1984, s.72; Kafesoğlu, "At", s.27.

⁴ N.M. Yermolova, "K voprosu o Sibirskom Tsentre Odomashnivanja Loşadey" *İzuçeniya po Mezolitu i Neolitu SSSR*, Leningrad 1983, s. 188-191.

⁵ Ye.A. Turina, "İstoriya İzuçeniya Hozyaysva Naseleniya Afanasyevskoy Kultury", *Hozyaysvenno-Kulturniye Traditsii Altaya v Epohu Bronzi*, Barnaul 2010, s.12-14.

⁶ Yu.F. Kiryuşin, *Eneolit i Rannaya Bronza Yuga Zapadnoy Sibiri*, Barnaul 2002, s.100.

⁷ P.A. Kosintsev-N.F. Stepanova, "Fauna Afanasyevskogo Paselelniya Malıy Dugan", *Afanasyevskiy Sbornik I*, Barnaul, Azbuka 2010, s.124.

⁸ P.İ. Şulga, "O Hozyaystve Afanayevtsev Gornogo Altaya", *Afanasyevskiy Sbornik II*, Barnaul, Azbuka 2012, s.205.

⁹ L.L. Gayduchenko-K.Yu. Kiryuşin, "Prigari İz Keramičeskih Sosudov Poseleniya Novoilinka-III v Severnoy Kulunde", *Arheologiya Zapadnoy Sibiri i Altaya: Opit Mejdistsiplinarnih İccledovaniy*, Barnaul 2015, s.106.

¹⁰ N.A. Bokovenko-P.Ye. Mityayev, "Afanasyevskiy Mogilnik Malinovi Log na Eniseye", *AfanasyevskiySbornik I*, Barnaul, Azbuka 2010, s.16; P.İ. Şulga, "Noviye Materialı po Afanasyevskoy Kulture v Basseyne Çarışa", *Severnaya Yevraziya v Epohu Bronzi: Prostranstvo, Vremya, Kultura*, Barnaul 2002, s.150-154.

¹¹ V.A. Podobed-A.N. Usaçuk-V.V. Tsimidanov, "Tupiki v Kulturah Bronzovogo Veka", *Arheologiya Zapadnoy Sibiri i Altaya: Opit Mejdistsiplinarnih İccledovaniy*, Barnaul 2015, s.255-256.

¹² Kiryuşin, *Eneolit i Rannaya Bronza Yuga Zapadnoy Sibiri*, s.101.

kullanılmış olabileceği de düşünülmektedir.¹³ Kazılarda elde edilen kemik kalıntılarından yola çıkarak, bu kültür katmanında genellikle kısa boylu atların beslendiği tahmin edilmektedir. Kendi dönemindeki kaya resimlerine de bakarak, bu kültürün yetiştirdiği atların Moğol ve Yakut atlarına benzediği görülmüştür. Bu at tipi Altaylarda demir çağının ilk dönemlerine kadar görülmüştür.¹⁴

Altaylarda Afanasyevo kültür tabakasının yerini M.Ö. 1700 - M.Ö. 800 yıllarında Andronovo kültürü almıştır. Andronovo kültüründeki atların durumu hakkında hem kurganlardan hem de diğer arkeolojik alanlar ve kayalar üzerine çizilen resimlerden bilgi edinmekteyiz. Bu dönemdeki kayalar üzerine çizilen resimlerde ve birtakım günlük eşyalarda atın ve at arabasının izleri görülmüştür.¹⁵ Kaya resimlerinde yer alan atlara koşulmuş savaş arabaları,¹⁶ Andronovo kültüründe atların savaşta da kullanılmaya başladığını gösterir.

Bu kültürün at arabalarına ait buluntular, kurgan ve yerleşim yeri kazılarında da tespit edilmiştir. Bununla birlikte at tiplerine dair veriler de vardır. Andronovoların kendi arabaları için özenle eğittikleri büyük atlarının bulunduğu ve bunların 1,6 m boyunda oldukları hatta daha da boylu olabilecekleri rivayet edilir. Söz konusu atların Tunç çağındaki en boylu atlar olma ihtimali yüksektir.¹⁷ Bununla birlikte bu kültürde birden çok at tipi görülmektedir.¹⁸ At besiciliği konusunda ise hem yerleşim yeri kazıları hem de kurgan kazıları yeterince bilgi vermektedir.¹⁹ Bu dönem kurganlarında ata ait uyluk kemiklerine, kaburga parçalarına, boynuna, kafasına²⁰ ve diğer birtakım kısımlarına rastlanmakla birlikte yaklaşık tamamının gömüldüğü kurgan örneği de mevcuttur.²¹ Atın bu şekilde kurganlara gömülmeye başlaması onun artık inanç sistemi içerisinde yer almaya başladığını ve manevi hayatın bir parçası haline dönüştüğünü göstermektedir.

Bu konuda Ye. Kuzmina'nın da kayıtları vardır. Ye. Kuzmina'nın kayıtlarına göre at, Andronovoların inanç sistemine bağlı uygulamalarında önem arz etmekteydi. Ritüel uygulamalarda at postu kullanılmış,²² mezarlara da onun kafası ya da derisi gömülmüştür.²³ Bu bilgiler atın, toplum hayatındaki inanç sistemi içerisinde yer almaya başladığını ve atla ilgili çeşitli dini uygulamalar yapılmaya başladığını göstermektedir.

İskit, Hun ve Göktürkler gibi Türk tarihi için önem arz eden dönemlerde ise gerek at ve ata ait eşyalar hakkında, gerekse atların inanç sistemi içerisindeki ve çeşitli dini uygulamalar çerçevesindeki durumları hakkında yeterince bilgi elde edilmektedir. Yukarıda aktardığımız bilgiler ise atın toplum hayatındaki ilk izleri ve daha sonrasında inanç sistemi içerisinde yer

¹³ L.R. Kızlasov, "Afanasyevskaya Epoha v İstorii Hakasii", *Vestnik Moskovskogo Universiteta*, Sayı 2, Moskova 1971, s.66-75; N.V. Leontyev, "Kolesniy Transport Epohi Bronzi na Yeniseye, *Voprosy Arheologii Hakasii*, Abakan 1980, s.65-84.

¹⁴ Kiryuşin, *Eneolit i Rannaya Bronza Yuga Zapadnoy Sibiri*, s.101.

¹⁵ İ.V. Kovtun, "Nonfigurativnost Andronovskogo İskusstva: İdei, Faktı, İnterpretatsii", *İzvestiya Altayskogo Gosudersvennogo Universiteta*, Cilt 4, Sayı 60, 2008, s.95-101; M.Ye. Kilunovskaya, "Noviye Petroglifi na Yujnom Sklone Vostochnogo Tannu-Ola v Tuve", *Arheologiya Yujnoy Sibiri*, Kemerova 2011, s.88.

¹⁶ Ye.Ye. Kuzmina, *Otkuda Prişli İndoarii*, Moskova 1994, s.166.

¹⁷ Kuzmina, *a.g.e.*, s.164.

¹⁸ Saadetin Y. Gömeç, "Türk Kültüründe At", *Uluslararası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 2016, s.820.

¹⁹ G.A. Milyayev, "Model Jivotnovodstva Andronovskogo Obşestva po Materialam Poseleniy Vostochnogo Kazahstana", *Arheologiya Zapadnoy Sibiri i Altaya: Opit Mejdistsiplinarnıh İccledovaniy*, Barnaul 2015, s.233-236.

²⁰ Yu.F. Kiryuşin-S.P. Gruşin, "Hozyaystvo Naseleniya Andronovskoy Kultury Verhnego Prioby", *Hozyaysvenno-Kulturnıye Traditsii Altaya v Epohı Bronzi*, Barnaul 2010, s.86-95.

²¹ M.P. Gryaznov, "Andronovskaya Kultura I", *Arheologiya SSSR*, Moskova-Leningrad 1966, s.6, 9, 39-40.

²² Kuzmina, *a.g.e.*, s.203.

²³ Kuzmina, *a.g.e.*, s.166.

alan uygulamalara dair ilk verileri içermektedir. Kültürün bir parçası olarak ve bir çeşit ritüel uygulama olarak değerlendirebileceğimiz atın kuyruğunun bağlanması ve bağlandığı yerden kesilmesi de bu ilk uygulamaların sonraki dönemlere olan yansıması olarak değerlendirilebilir. Atın kuyruğu ile ilgili uygulamalar konusundaki en eski bilgiler ise şimdilik M.Ö. V. yüzyıla kadar gitmektedir.

2- İslamiyet'ten Önce Türk Kültüründe At Kuyruğu Bağlama ve Kesme Âdeti

Savaşlarda ve ölüm durumunda atın kuyruğunun bağlanması ve bağlandığı yerden kesilmesi âdeti Türk kültür tarihinin çeşitli dönemlerinde karşımıza çıkmaktadır. Bu uygulamayla ilgili en eski örnekleri ise kurganlarda bulunan atların durumlarıyla ilgili verilerde ve yine kurganlarda bulunan çeşitli eşyalar üzerindeki figürlerde görmekteyiz.

Altay bölgesinde kazılan M.Ö. V.-VI. yüzyıllara ait çeşitli kurganlarda atın kuyruğunun bağlandığı ve kesildiğine dair açık ve net veriler içeren bulgular elde edilmiştir. Bu kurganlardan birisi, maddi kültür tarihi açısından oldukça önemli olan Pazırık kurgan grubudur.

5. Pazırık Kurganında Bulunan Halı Üzerindeki At Motifi ve Atın Kuyruğunun Bağlanması.
Resim: S.İ. Rudenko

M.Ö. IV.-V. yüzyıllara ait olduğu²⁴ kaydedilen İkinci Pazırık kurganında kafaları doğu istikametine çevrilmiş yedi tane at bulunmuştur. Atların hepsinin kuyruğu ve yeleleri siyah renkte idi. İki tane hariç diğerlerinin yeleleri kesilmişti. 6 tanesinin kuyrukları örülerek üç kuşaklı bir melik haline getirilmiş, birisinin kuyruğu ise iç içe kıvrılmak suretiyle daire şeklinde toplanmıştı. Kuyrukların uçları ise toplanarak bağlanmıştı.²⁵

Beşinci Pazırık kurganında ise 9 adet at tespit edilmiştir. Bu atların tamamında yeleler kısaltılmış uçlarından kesilmişti, kuyrukları ise uçlarından kesilmiş geri kalanı da örülerek üç kuşaklı bir melik haline getirilmişti. Kuyrukların orta kısmında altın plakalı deri örtüler yer almaktaydı. Beşinci Pazırık kurganında bulunan bir halı da üzerindeki desenler ve bu desenlerin konumuzla olan bağlantısı açısından oldukça ilgi çekicidir. Kurgandaki halı ahşaptan yapılmış dört tekerlekli bir at arabasının üzerine örtülmüştü. Halı dikdörtgen şeklindeydi ve ölçüleri 1,83 x 2 m büyüklüğünde idi.²⁶ Halının üzerinde geyik, yaprak ve çeşitli motifler olmakla birlikte dış kenarlarına yakın yerde bulunan atlı binici motifleri oldukça değerli bilgiler verir. Halının her bir kenarında yedi tane atlı binici figürü vardı, dolayısıyla dört kenarındaki toplam atlı binici figürünün sayısı 28 tane idi. Bu figürlere göre; atın yeleleri kısaltılmış, uçlarından kesilmişti, yeleler adeta düzgün bir şekilde üst kısmından tıraş edilmiş gibiydi. Bu durum yalnız figürde değil gerçeğinde de böyleydi, zira yukarıda bahsettiğimiz Pazırık kurganlarına gömülmüş olan atların yeleleri de bulundukları zaman tam olarak bu şekildedeydi. Bu atlı binici figürlerindeki daha önemli nokta ise atların kuyruklarıyla ilgili meseledir. Atlı binici figürlerindeki atların tamamının kuyrukları aynı şekilde bağlanarak bir düğüm haline getirilmişti. Nitekim Beşinci Pazırık kurganında, kurgan odasına gömülen gerçek atların kuyruklarının örülerek melik haline getirildiği, halı motiflerindeki atların kuyruklarının ise bağlanarak bir düğüm halinde işlendiğini görmekteyiz.

²⁴ S.İ. Rudenko, *Vtoroy Pazırıkский Kurgan*, Leningrad 1948, s.59-60.

²⁵ Rudenko, *Vtoroy Pazırıkский Kurgan*, s.10-11.

²⁶ S.İ. Rudenko, *Pyatyy Pazırıkский Kurgan*, Moskova-Leningrad 1951, s.110-114.

Günümüz Altay Özerk Cumhuriyeti'nin güneyinde bulunan Ukok platosundaki Ak Alaha kurganları da bulunan materyallerin zenginliği açısından kayda değerdir. Bu kurganlarda bulunan atlar, koşumları ve süs eşyaları bakımından oldukça zengindir. Bununla birlikte atların yeleleri ve kuyrukları da Pazırık kurganlarındaki atların durumuna çok benzemektedir. Ak Alaha kurganlarında yer alan atların kuyrukları örülerek uç kısımlarından bağlanmış, yeleleri de üst kısmından kesilerek kısaltılmıştır.²⁷ Bu durum Altay'da milattan önceki dönemlerden itibaren kazısı yapılan kurganlarda bulunan atların durumunda, çeşitli resimlerde, halılar üzerindeki figürlerde veya süs eşyalarının üzerine resmedilen figürlerde görülmektedir. Arkeologlar İskit döneminden itibaren kurgana konulacak atın daha kurban edilmeden önce kuyruklarının kesildiğini daha sonra kurban edilerek kurgana konulduğunu kaydetmektedir.²⁸

Ak Alaha Kurganlarındaki Atların Durumu
Resim: N.V. Polosmak

Kazakistan'ın doğusundaki Esik kasabası yakınlarında, tunçtan yapılmış ve kandil olduğu tahmin edilen, ayaklı tabak şeklinde bir kap bulunmuştur. İskit dönemine ait olduğu kaydedilen bu eser, dairesel ayak üzerine oturtulmuş bir tabaktan oluşmaktadır. Tabak şeklindeki kabın üzerinde ise karşı karşıya duran bir insan ve bir at heykeli yerleştirilmiştir. İnsan heykeli diz çökmüş vaziyette oturmuş, sol elini sol dizi üzerine koymuş ve sağ eliyle de bir çanak tutmuştur. Sağ elindeki çanağın, içine fitil yerleştirilen yağ kabı olduğu düşünülmektedir. Karşısında duran at eysersizdir ancak gem vurulmuştur. Kafasının üzerindeki bir tutam kıl dışında yelesi görülmemektedir. Atın en dikkat çeken yeri ise kuyruğunun düğümlemiş olmasıdır.²⁹

Doğu Kazakistan,
Esik Köyü
Yakınlarında
Bulunan Kandil.

Resim:
M.İ. Artamonov

Kazakistan'da yer alan Berel kurganları da atlar ve atlara ait çeşitli eşyalar yönünden zengindir. Berel kurganlarının birisinde 17, diğerinde 13, bir diğerinde ise 10 adet at tespit edilmiştir. Kurgan kazıldığı sırada atlar çürümüş geriye sadece iskeletleri kalmıştı. Bundan dolayı atlara bakarak kuyruklarının durumu hakkında yeterince bilgi elde edilememiştir. Ancak atların yanında bulunan eşyalar, atın kuyruğu ile ilgili yapılan uygulamalar hakkında bilgi vermektedir. Bu kurganlarda atla birlikte; at maskeleri, atın göğsünden geçirilen kemer, kuyruk örtüsü ve at figürü içeren eşya bulunmuştur. Bu sonuncu eşyadaki at figüründe dikkat çeken ayrıntı ise atın yelesinin ve kuyruğunun kesilmiş olmasıdır. Bu figüre bakarak Berel kurganlarına gömülen atların kuyruklarının yas âdeti olarak kesilmiş olduğunu veya at kuyruğunun kesilmesi geleneğine bağlı olarak yapılan yas âdetinin burada da mevcut olduğunu görmekteyiz. Berel kurganlarını inceleyen Kazak arkeolog Z. Samaşev, bu kurganların M.Ö. IV.-III. yüzyıllara ait olduğunu

²⁷ N.V. Polosmak, *Vsadniki Ukoka*, Novosibirsk 2001, s.278.

²⁸ A.A. Tişkin, P.K. Daşkovskiy, *Sotsialnaya Struktura i Sistema Mirovoztreniy Naseleniya Altaya Skifskoy Epohi*, Barnaul 2003, s.257.

²⁹ M.İ. Artamonov, *Sokrovişça Sakov*, Moskova 1973, s.40,44.

kaydetmektedir.³⁰ B. Ögel de bu kurganların Hun dönemine ve Hun kültürüne ait olduğunu ifade etmektedir.³¹ Hunlarda atın kuyruğunun bağlanması meselesine E. Esin de değinmektedir. E. Esin, Hiung-nularla (Hunlar) olan muharebeleri gösteren Çin taş oymalarındaki atların kuyruklarının bağlı olduğunu kaydeder, ayrıca muharebe ve av için kullanılan atların kuyruklarının bağlandığını dile getirir.³² Bu bilgiler ışında at kuyruğu bağlama geleneğinin varlığı Asya Hunlarında da görülmektedir.

Macaristan'ın güneyindeki Segedin şehri yakınlarında bulunan Saint-Mikloş hazinesi maddi kültür tarihi açısından oldukça önemlidir. Bu hazinenin içerisinde yer alan, üzerinde Türkçe yazının da bulunduğu altın bir kaba işlenmiş kabartma hem savaş sırasındaki Türk atlı süvarisi hakkında hem de at kuyruğunun bağlanması hakkında oldukça değerli bilgi vermektedir. 1799 yılında keşfedilen bu hazinenin V.-VIII. yüzyıllara ait olduğu düşünülmektedir. Arkeologlar bulunan hazinenin ilk başta Avrupa Hunlarına ait olduğunu kaydetmişler ancak daha sonra Bulgar Türklerine ait oldukları yönünde fikirler de öne sürmüşlerdir. Bununla birlikte bu eserin Avarlara veya Hazarlara ait olabileceği yönünde de bilgiler bulunmaktadır. Söz konusu altın kap üzerindeki kabartmada bir atlı süvari, öldürdüğü bir düşmanın kafasını eyerine asmış, başka bir düşmanını da kafasından tutarak eyer boyuna kadar kaldırmıştır. Atlı süvarinin üzerinde zırhı ve diğer elinde de silahı yer almaktadır. Bindiği atın kuyruğu bağlanmış ve kuyruğun uç kısmı ikiye ayrılmıştır.³³ Bu kabartma, Türk kültüründeki at kuyruğu bağlama âdetinin Türklerle birlikte Avrupa'ya taşındığını da göstermektedir. Böylece at kuyruğu bağlama geleneğinin Avrupa Hunlarında ve ardından Bulgarlarda da devam ettiğini görmekteyiz.

Macaristan Saint-Mikloş Hazinesinden, Türk Süvari
Resim: Zaynolla Samaşev

Atların kuyruğunun bağlanması ve kesilmesiyle ilgili uygulamalar Göktürklerde de devam etmiştir. Kazak Arkeolog Z. Samaşev, kaya resimleri ile ilgili bir çalışma yapmış ve Göktürk dönemine ait kaya resimlerini *Eski Türk Grafikleri* adlı kitabında toplamıştır. Bu kitapta çeşitli şekillere ait figürler olmakla birlikte süvarilerin ve atların durumunu betimleyen figürler konumuz açısından dikkat çekmektedir. Bu figürler incelendiğinde atların gerek savaş esnasında dörtlüde koşar vaziyetteki durumlarında, gerekse üzerinde süvariyle birlikte veya yalnız olarak resmedildiği çeşitli figürlerde kuyruklarının bağlanmış olduğunu görmekteyiz. Bu figürler içinde bir tanesi oldukça dikkat çekmektedir ki, söz konusu figürde dörtlüde koşan bir atın üzerinde yayını çekerek geriye doğru dönüp ok atan bir Türk süvarisi görülmektedir ve binmiş olduğu atın kuyruğu bağlanmış. Bir başka figürde yine süvari ve at birlikte resmedilmiştir. Üzerinde silahları bulunan bir süvari dört nala giden bir ata binmiş ve atın kuyruğu diğerinde olduğu gibi bağlanmış. Başka bir figürde ise yine bir süvari ve atı birlikte görmekteyiz. Ancak bu son figürde yürür vaziyetteki bir at üzerinde Türk süvarisi ve süvarinin elinde de öldürdüğü düşmanını görmekteyiz.

Göktürk Dönemi Savaşçı Figürü
Yenişey Kiyısı, Kopenskiy Çatas
Resim: Z. Samaşev

³⁰ Zaynolla Samaşev, "Kon v Ritualno-Obradovoy Praktike u Drevnego Naseleniya Kazahskogo Altaya", *Türk Dünyesi*, Almatı 2013, s.616-625.

³¹ Ögel, *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, s.72.

³² Emel Esin, *Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2006, s.272.

³³ Zaynolla Samaşev, *Drevneturkskaya Grafika*, Astana 2013, s.160-161.

Diğerlerinde olduğu gibi bu figürde de atın kuyruğu bağlanmıştır. Bu bilgileri kaydeden Z. Samaşev, Göktürklerde at kuyruğu bağlanması âdetinin, genel olarak hanedan mensuplarında görüldüğünü eklemektedir.³⁴

Göktürklerden sonra kurulan ve Türkistan'ın önemli Türk Devletlerinden birisi olan Uygur Türklerinde de aynı gelenek devam etmiştir. Yerleşik hayata geçen Uygurlar kendinden önceki Türk devletlerine göre yazı ve resim sanatını daha fazla kullanmışlar ve kültürlerini yansıtan çeşitli resimler, figürler, freskler çizmişlerdir. Bu resim sanatları içerisinde çalışmamız açısından dikkat çeken detaylardan birisi, kuyruğu bağlanmış olan atların varlığıdır. Uygur Türklerine ait bir resimde siyah renkteki bir at dörtkala koşar vaziyette çizilmiştir, üzerinde binicisi olmayan bu atın kuyruğu bağlanmıştır.³⁵ Uygur dönemine ait binici detaylı bir başka resim de Hotan'da bulunmuştur. Bu resmin VIII.-IX. yüzyıllara ait olduğu düşünülmektedir. Bir ahşap üzerine çizilen bu resimde, saçları uzun, elinde kupa tutan ve belinde kılıç asılı bir süvari figürü vardır. Binmiş olduğu atın kuyruğu diğerlerinde olduğu gibi düğümlemişti.³⁶

Uygur Dönemi, Hotan'da Ahşap Üzerine Çizilmiş Bir Resim
Resim: Emel Esin

Atların kuyruğuyla ilgili âdetleri Oğuzlarda da görmekteyiz. Bulgarlara giderken Oğuz ülkesinden geçen İbn Fadlan'ın aktardığı bilgilere göre Oğuzlar, önemli bir kişi öldüğünde onun hayvanlarından bir kısmını öldürürler ve bu hayvanların kuyruğunu, başını, derisini ve ayaklarını bir sırığa geçirerek mezarının başına dikerlerdi.³⁷ Bu bilgidен yola çıkarak atın kuyruğunun yas alameti olarak kesilmesi âdetine Oğuzlarda da rastlandığı sonucuna varabiliriz. Burada at kuyruğunun doğrudan mezar üzerine dikilmesi âdetine rastlamaktayız. B. Ögel, at kuyruğunun ölen yiğidin mezarı üzerine asılmasının bir yiğitlik ve savaş sembolü olduğunu belirtmektedir.³⁸

Dede Korkut'ta yer alan Beyrek'in hikayesindeki, Beyrek öldüğü zaman, *Ak-boz atının kuyruğunu kestiler* deniyordu. Yani er kişinin atı, onun çok yakın bir eşi olarak görülmüştür. Ölen kişiye ait atın kuyruğunun kesilmesine ise *dullama (tullamak)* deniyordu. Sahibi öldüğü zaman at da onun eşi gibi dul kalıyor ve bu da kuyruğunun kesilmesi vasıtasıyla sembolleştirilmiş oluyordu.³⁹ Savaşa girecek er de atının kuyruğunu bağlar veya keserdi ve buna da *tullama* denirdi. Artık o kişi, vatan ve millet için kendini feda ve şehitliğe hazırlamış demektir.⁴⁰

Atın dul kalması şeklindeki düşünce Kazaklarda da yakın zamana kadar sürmüştür. Kazaklarda da ölenin yedisindeki yemeğin ardından, onun hayattayken bindiği at veya atlardan bir-ikisinin kuyruk ve yeleleri kesilirdi. Bu atın eyeri ters çevrilir, üstüne de ölenin elbisesi ve malakay şapkası konur, ölünün bulunduğu çadırın önüne getirilip bağlanırdı. Kazaklar bu uygulamaya dul bırakmak anlamında *tuldav* derlerdi. Atın kuyruğunu kesmek ise ölümü

³⁴ Samaşev, *Drevneturskaya Grafika*, s.109, 120, 160, 257.

³⁵ Emel Esin, "The Horse in Tukic Art", *Central Asiatic Journal*, Vol. 10, No. 3/4, 1964.

³⁶ Esin, *Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu*, s.274.

³⁷ Ramazan Şeşen, *İbn Fadlan Seyahatnamesi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2019, s.15.

³⁸ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş VI*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s.197.

³⁹ Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş VI*, s.199-200.

⁴⁰ Gömeç, agm, s.830.

çağırmak ve ölüme davet çıkarmak anlamına geldiğinden, atın kuyruğunun nedensiz yere kesilmesi yasaklanmıştır. Nedensiz yere at kuyruğu kesenler de şiddetle cezalandırılmıştır. Dul bırakılan bu ata binilmesi de yasaklanmıştır.⁴¹

Tanrı dağlarındaki Kırgız Türkleri, ölen kişinin mezarı üzerine bir sırık diyorlar ve ölenin atının kuyruğunu bu sırık üzerine bağlıyorlardı. Bu uygulama aynı zamanda Türklerdeki tuğ geleneği hakkında da bilgi vermektedir.⁴²

3- İslamiyet'ten Sonra Türk Kültüründe At Kuyruğu Bağlama ve Kesme Âdeti:

Türk tarihi kendi içerisinde siyasi ve kültürel bakımdan bütünlük ve süreklilik göstermektedir. Nitekim İslâmiyet öncesi Türkler arasında görülen adetlerin ve uygulamaların sonraki devirlerde de devam ettiği görülmektedir. Bu minvalde atların kuyruğunun bağlanması ve kesilmesiyle ilgili uygulamalar Büyük Selçuklu Devleti zamanında da görülmüştür. Zira İslam öncesi Türk topluluklarında görülen yuğ/yoğ gelenekleri, halkının büyük bir kısmı İslamiyet'i kabul etmiş olmasına rağmen Selçuklular döneminde de devam etmiştir. Türklerin İslamiyet'i seçmeden önceki kültürlerinde mevcut olan "yuğ adetleri" ile alakalı İ. Kafesoğlu, şöyle demektedir:

*"Eski Türklerde ölüm hâlinde yas törenleri yapılır, kırlarda ise, ölünün bulunduğu çadır etrafında sür'atli atlarla dolaşılır, saçlar kesilir, saç-baş dağıtılır, yüz, kulak bıçakla çizilerek kan akıtılır, ölenin atları, kuyrukları kesilerek kurban edilir, ayrıca yemek verilir."*⁴³

Kafesoğlu'nun yaptığı bu tarif ile Büyük Selçuklu Devleti'nin kontrolündeki topraklarda görebildiğimiz ölen kişinin ardından yapılan bazı gelenek, uygulama ve davranışlar önemli ölçüde benzerlik göstermekle⁴⁴ birlikte Büyük Selçuklu devrinde hanedana mensup kişilerle halktan birisinin ölümünden sonra yas tutma geleneklerinde zaman zaman birtakım farklılıklar görülebilmektedir. Ancak farklılıklara oranla benzerlikler daha fazladır ve bunlar Selçuklular zamanındaki taziye merasimleri, her ölümden sonra tertip edilen tek müşterek faaliyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Selçuklular zamanında sultan, vezir, hanedan üyeleri, din adamı veyahut halkın arasından bir kimse için cenaze törenleri düzenlenmekteydi. Çalışmamızın konusunu oluşturan at kuyruğu bağlama ve kesme âdeti ile taziye merasimlerini, önceki dönemlerde olduğu gibi Selçuklularda da bir arada görmekteyiz.⁴⁵

Bu uygulamanın bir örneğini de Büyük Selçuklu Devleti Sultan'ı Tuğrul Bey'in (1040-1063) ölümünden sonra görmekteyiz. Sultanın, Rey şehrinde öldüğü halk tarafından duyulduğu zaman kimi emîr ve saray mensupları İslamiyet öncesi Türk örf ve adetleri icabınca kıyafetlerini yırtmak istemiş fakat vezir Amîdül-mülk böyle işlerle meşgul olmanın vakit kaybına sebep olacağını söyleyerek bu tarz hareketleri engellemiştir. Bu olaylar yaşanırken Amîdül-mülk'ün Sultanın veliahdı Süleyman'ı tahta oturtmasına, Alp Arslan'ın destekçileri tepki göstermiş ve yaşanan kargaşa ortamından dolayı Selçuklu hanedanına mensup herkes için düzenlenen taziye Rey'de Tuğrul Bey adına düzenlenememiştir. Bu mesele ile ilgili Osman Turan şöyle demektedir:

⁴¹ Fatih Ünal, "Kazak Türklerinde Defin Merasimi ve Aş Verme Geleneği", *Bilgi*, Sayı 45, Bahar 2008, s.115.

⁴² Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş VI*, s.199-200.

⁴³ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1998, s.303.

⁴⁴ A.g.e., s.303.

⁴⁵ Cihan Piyadeoğlu, "Büyük Selçuklular Dünyasında Yas Tutma Âdetleri ve Taziye Üzerine Merasimler", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, c.2, sayı.3, Ocak-2012, s.29.30.

“Vezir Amîdülmülk askerlerin matem yapmalarına ve Türk mâtem (yuğ) an’anesine göre elbiselerini yırtmalarına müsaade etmedi fakat halife ve veziri⁴⁶ Bağdad’da Sultan için resmî matem ilân ederek taziye kabul etti.”

Bazı kaynaklarda ise Sultan Tuğrul Bey için tertip edilen yas törenine gelenlerin atlarının kuyruklarının kesik olduğu aktarılmaktadır.⁴⁷ Sultan Alp Arslan (1063-1072) devrinde de atların kuyruğunun bağlanması veya düğümlenmesi âdeti devam etmiştir. 27 Zilkade 463/26 Ağustos 1071 Cuma günü Büyük Selçuklu Devleti ile Bizans İmparatorluğu arasında yapılan Malazgirt savaşında öğlene kadar askerlerin savaş düzeni ile ilgilenen Sultan Alp Arslan, ordusundaki askerler ile beraber Cuma namazını kıldıktan sonra onlara şu şekilde hitap etmişti:

“Askerlerim! Sayıca az olmamıza rağmen ben düşmana, minberlerde bizim için ve Müslümanlar için dua edilmekte olan bu saatte saldırmak istiyorum. Ya amacıma ulaşır ya da şehit olarak cennete giderim. Sizlerden benim arkamdan gelmek isteyenler gelsin, istemeyenler ise geri dönüp gidebilir. Şimdi burada ne emreden bir sultan ne de emir alan bir asker vardır. Bugün, burada bende sizlerden biriyim ve sizinle birlikte savaşıcağım. Beni izleyen ve canını yüce Allah’a adayan kimse cennete gideceği gibi ganimete de sahip olacaktır. Benden uzaklaşıp gidenler ise ateşte yanacak ve kötülüklerle uğrayacaktır”.

Sultanının bu etkili konuşmasına karşılık olarak askerler de: *“Ey Sultan! Biz senin kullarınız. Sen ne yaparsan biz de aynısını yaparız ve sana yardımcı oluruz Sen istediğin gibi hareket et”.* demişlerdir. Sultan Alp Arslan askerlerin bu cevabından sonra, okunu ve yayını atıp, kılıç ve topuzunu aldı. Ayrıca atının kuyruğunu bizzat eliyle bağladı⁴⁸ ve askerleri de aynı şeyi yaptılar. Daha sonra ak elbise giyip güzel kokular süründü ve: *“Ölürsem kefenim budur”* dedi. Ardından da düşmana saldırdı ve askerleri de Sultan Alp Arslan’ı takip ettiler.⁴⁹

⁴⁶ Abbasilerin veziri Fahrüddeve İbn Cehir Sahnü’s-Selâm’da 26 Ramazan 455/22 Eylül 1063 tarihinde Tuğrul Bey adına bir taziye merasimi düzenlemiştir. Bkz. Sıbt İbnü’l-Cevzî, *Mir’âtü’z-zamân Fî tarihi’l-Âyân*, çev. Ali Sevim, Makaleler II, Berikan Yayınları, Ankara 2005, s.180-181-183.

⁴⁷ İbnü’l-Esir, *el-Kâmil fi’l-tarih*, çev. Abdülkerim Özyayın, Bahar Yayınları, İstanbul 1991, c.X, s.41-42; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, çev. Mehmet Keskin, İstanbul 1995, XII, 203; el-Feth b. Ali b. Muhammed el-Bundârî, *Zübdetü’n-nusra ve Nuhbetü’l-usra*, çev. Kıvameddin Burslan, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 1999, s. 24, 25, 26; Hamdullah Müstevfi-yi Kazvinî, *Târih-i Güzide*, çev. Mürsel Öztürk, TTK Yayınları, Ankara 2018, s. 343; Ahmed b. Mahmûd, *Selçuk-Nâme*, haz. Erdoğan Merçil, İstanbul 1977, I, s.49-50; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1969, s.102; Mehmet Ali Hacıgökmen, “Türklerde Yas Âdeti Temelleri ve Sonuçları”, *Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür Prof. Dr. Nejat Göyünç’e Armağan*, Konya 2013, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yay, s.407; Mehmet Altay Köymen, Tuğrul Bey ve Zamanı, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1976, s.142-143; Sıbt İbnü’l-Cevzî, a.g.e., 513-514; Doğan Kaya, *Anonim Halk Şiiri*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999, s.251.

⁴⁸ At kuyruğu bağlamayla ilgili, bu adet Türk kültüründe genellikle yas ve matem merasimlerinde kuyruk kesme, düğümleme, örme veya bağlama şeklinde gerçekleşmiştir. Bazen de Malazgirt savaşında olduğu gibi adanmışlık veyahut uzun olan atkuyruğunun savaş esnasında atın ayaklarına veya başka bir yerine dolanmasını önlemek amacıyla gerçekleştirilirdi. Eski Türkler’de “kuyruk tüğmek” ya da “at çermetmek” denilen bu işlem sırasında ipek sicimler kullanılmaktaydı, bkz. Salim Koca, *Selçuklular’da Ordu ve Askeri Kültür*, Berikan Yayınevi, Ankara 2005, s. 204-205; Atın kuyruğunu bağlamak çok eski bir Türk geleneğidir. Türkler, yapacakları bir seferden ve girişecekleri bir savaştan geri dönmek ve bu teşebbüslerinde mutlaka bir başarıya ulaşmak için atlarının kuyruklarını bağlardı. Bu hususta bkz. Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilâtı-Destanları*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1972, a.415-416;

⁴⁹ Malazgirt savaşı hakkında bkz. Urfalı Mateos, *Vekayi-Nâme (952-1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli (1136-1162)*, (Çev. Hrant D. Andreasyan), TTK Yayınları, Ankara 2000, s. 143; İbnü’l-Esir, X, s.72; Ahmed b. Mahmûd, I, s. 99-100; Sadreddîn el-Hüseynî, *Ahbârü’l-Devleti’s-Selçukiyye (Zübdetü’t-tevârih)*, çev. Necati Lugal, TTK Yayınları, Ankara 1999, s.33-35; Faruk Sümer-Ali Sevim, *İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı (Metinler ve Çevirileri)*, TTK Yayınları, Ankara 1971, s.9-14-21-25; Ali Sevim, “İbnü’l-Kalânîsî’nin *Zeylû Tarihi-i Dimaşk* Adlı Eserinde Selçuklularla İlgili Bilgiler I. (H. 436-500-1044/45-1106/07)”, TTK Belgeler, Cilt XXIX, Sayı 33, 2008, s. 8; Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 1995, s. 67; Ali Sevim, *Malazgirt Meydan Savaşı*, TTK Yayınları, Ankara 1971, s.77; aynı müellif, “Malazgirt Muharebesi”, *DİA*, c. XXVII, Ankara 2003, s.481-483; Cihan Piyadeoğlu, Sultan Alp Arslan Fethin Babası, Kronik Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 192; Reşîdüddîn Fazlullah, *Câmiu’t-tevârih*, çev. E. Göksu-H. H. Güneş, Selenge Yayınları, İstanbul 2010, s.113.

Selçuklularda atların kuyruğunun bağlanması ve kesilmesiyle ilgili uygulamalar Sultan Melikşâh (1072-1092) zamanında da görülmektedir. Melikşâh'ın Karahanlılar soyundan olan eşi Terken Hatun'dan dünyaya gelen oğlu Davud'un vefatı sebebiyle yapılan matem hakkında dönem kaynakları önemli bilgiler aktarmaktadırlar. Kaynaklarda geçen bilgilere göre Sultan, 12 Mayıs 1082 yılında İsfahan'da oğlu Davud'un vefatına çok üzülmüş ve hatta bir kaç defa intihara teşebbüs etmiş, ancak yanındakiler ona engel olmuş ve onu biran bile yalnız bırakmamışlardı. Zira Melikşâh'ın takati ve dayanacak gücü kalmamıştı. Sultan, hep oğlunu kokluyor ve cenazesinin yıkanmasına mani oluyordu. Ayrıca yemeden içmeden kesilmiş ve bunun sonucunda da bitap düşmüştü. Bu sebeple giysilerini çekiştirip durmuş ve teselli edenlerden uzaklaşmıştı. Türkmenler ise Saltanat Sarayı'nda bir araya gelip saçlarını, başlarını yolmuş, saraydaki kadınlar, hizmetçiler, hekimler ve hâdimler de onlara katılmışlardı. Ayrıca atlarının alınlarındaki kâkülleri kestiler, eyerlerini ters çevirdiler ve üzerlerine karalar sürdüler. Melikşâh'ın yasına bütün halk katılmış ve bu durum bir hafta boyunca devam ettirilmiştir. Davud öldükten bir ay sonra Sultan Melikşâh ava çıkmış ve şu mektubu yazmıştır;

“Ey oğlum Davut! Sensiz ava çıktım, senden ayrılmanın bana verdiği sıkıntı ve senden uzak kalmanın getirdiği yalnızlık içindeyim. Felek seni benden aldı, gecelerimi uykusuz kıldı, hayatımı berbat etti, ciğerimi parçalayıp üzüntümü artırdığı için ağlıyorum. Hadi, bana bildir bakalım, benden ayrıldıktan sonra durumun nasıldır? Ölüm, seni değiştirdi mi? Mezar kurtları sana ve vücuduna ne yaptı? Toprak, yüzüne ve gözlerine ne yaptı? Sen de benim gibi misin? Benim kadar üzüntülü müsün? Seni ne kadar çok özliyorum, senin için ne kadar çok üzüliyorum. Vah senin yokluğuna vah!”

Melikşâh'ın oğlu Davud için yazdığı bu kâğıt parçası Nizâmülmülk'e götürülüp verildiği zaman Nizâmülmülk hüngür hüngür ağlayıp, ileri gelen devlet erkânıyla beraber Davud'un mezarına giderek bu mektubu mezarı başında okudu. Davud'un mezarı başındakilerinin ağıt, feryat ve figanları her tarafı sardı, ülkede matem tazelendi. Sultan Melikşâh'ın yaşadığı diğer bir üzüntülü hadise de Veliaht Ahmed'in 481/1088-1089 yılında, Merv'de henüz 11 yaşındayken ölmesidir. Bu hadisede de yine yas töreni yapılmıştı. Fakat bu seferki matemde at kuyruğu, bağlama veya kesmeden farklı olarak Ahmed'in vefatıyla beraber matem icabınca hiç kimse ata binmemiştir. Halk bilhassa da kadınlar ağıt yakmış ve feryat-figan etmişlerdi.⁵⁰

Daha önce de izah ettiğimiz gibi bu matem gelenekleri ve törenleri vezirler ve aileleri için de yapılmaktaydı. Büyük Selçuklu Devleti'nin bilge veziri Nizâmülmülk'ün oğluna ve kızına yas merasimleri tertip edilmiştir. Cemâlülmülk, Melikşâh'ın maskarasını babasının komik taklitlerini yapması sebebiyle infaz etmişti. Bu meseleye çok kızan Sultan'da Nizâmülmülk'ün oğlunu Recep 475/Kasım-Aralık 1082 senesinde öldürtmüştü. Cemâlülmülk'ün öldürülmesinden sonra annesi, yakınları ve gulâmları saçlarını yolmuş, atların yeleleri kesilmiş, ayrıca bunlar cenazenin bulunduğu çadırın önüne serpilmiştir.⁵¹

⁵⁰ İbnü'l-Esîr, X, s.116-117; İbn Kesîr, XII, s.251-252; İbnü'l-Cevzî, a.g.e., s.562-563; Ahmed b. Mahmûd, I, s. 139-140; Sibtü'nü'l-Cevzî, a.g.e., s. 375-376; Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri*, s. 116.

⁵¹ İbnü'l-Esîr, X, s.118-119; Sibtü'nü'l-Cevzî, a.g.e., s.384-385; İbrahim Kafesoğlu, *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah*, MEB, İstanbul 1973, s. 179-180; Cemalülmülk, Nizamülmülk'ün büyük oğlu olup, daha, cür'et, izzeti nefis ve nahvet sahibi idi. Alp Arslan zamanında, babası buna, Alp Arslan'ın oğlu Melikşah'a, vezir olmayı teklif etti. Serkeşlikle imtina etti, benim gibisi, bir sabiye vezirlik etmez dedi. Sonra Belh mütevellisi oldu ve o memleketleri istilâ (o memleketlere tahakküm) etti. Bu esnada, sultanın cücesi (maskarası) olan Caferegin (Caferek) İsfahan'da, pederi Nizamülmülk aleyhinde söylendiğini ve vezirliğin, Behminyar oğluna kararlaştırıldığını işitti. Bunun üzerine hiddetlendi, galeyana geldi, Belh'ten süratle yürüdü. Sultan yanına geldi. Cafereği, sultanın huzurundan aldı ve kafasını yarıp dilini çıkarmalarını emretti. Caferek, o anda öldü. Bu hususta geniş bilgi için bkz. Bundârî, a.g.e., s. 73-74-75.

Atların kuyruğunun bağlanması ve kesilmesiyle ilgili uygulamalar Türkiye Selçuklu Devleti zamanında da görülmüştür. Atların kuyruğunu kesmek hayvana acı veren bir iş olduğundan bazen de atın kuyruğunu kesme yerine yelesini kesip, kuyruğunu örme âdeti de uygulanırdı. Eski Türklerde mücadele başlamadan evvel alpler, atların kuyruklarını ipekle örüyorlardı ve bunu kahramanlık, mertlik sembolü kabul ediyorlardı.⁵²

Türk kültürüyle alakalı hem tarih kaynaklarında hem de edebiyat kaynaklarındaki minyatürlerde canlandırılan mücadele sahnelerinin vazgeçilmez temalarından biri yine attır. Bu bağlamda atların kuyruğunu bağlama âdetinin Türkiye Selçukluları zamanındaki sanat eserlerine de yansımaları gayet tabidir. Bu durum 1220-1227 tarihli Konya Alâaddin Köşkü duvar çinisinden bir parçada da görülmektedir. Süvari figürün baş kısmı kırıktır. Ayağında uzun sivri burunlu çizme kollarında beyaz geniş tiraz görülmektedir. Dört nala koşar vaziyette olan atın kuyruğu düğümlüdür.⁵³

Konya Alâaddin Köşkü'nde karşılıklı iki süvarinin mücadelesini gösteren stuk panoda sağ taraftaki figür önden saldıran ejdere kılıcını saplamaktadır. Süvariler ay sembolü olan ejdere ve güneş sembolü olan aslana hâkim şekilde gösterilmektedir. Süvarilerin yuvarlak yüzleri, Orta Asya tipi çekik gözleri vardır. Başlarında börk şeklinde başlıklar taşırlar. Süvarilerin uzun askeri giyimleri bellerinde kemer ile toplanmıştır. Sivri burunlu uzun konçlu çizmeleri gayet belirgindir. Süvarilerin atlarının kuyruğu düğümlüdür.⁵⁴

Atların kuyruğunu bağlama âdeti Türkiye Selçuklu sikkelerine de tesir etmiştir. IV. Rükneddin Kılıç Arslan dönemine ait 1249 yılında darp edilen gümüş sikkenin bir tarafında tasvir edilen süvarinin elinde üç bükümlü yay ve ilaveten yedek iki ok vardır ve atın kuyruğu düğümlüdür. Bu sikke atın kuyruğunu bağlama geleneğin Türkiye Selçukluları zamanında da sürdüğünü teyit etmektedir.⁵⁵

XIII.yy. eseri olarak tarihlendirilen Afyon Boyalı Köy'de bir türbenin sanduka şeklindeki mezar taşında at kuyruğu bağlama âdeti görülmektedir. Zikzaklı bir çerçeve içinde, önde atın geminden tutmuş, cepheden görünen kaftanlı figür yer alır. At üzerindeki figür sol elinde şahin tutmakta, diğer

XIII. Yüzyıl Afyon Boyalı Köy Mezar Taşı
Resim: Özden Süslü

Alâaddin Köşkü Duvar Çinisi
Resim: Özden Süslü

Alâaddin Köşkü Stuk Pano
Resim: Özden Süslü

Selçuklu Sultanı IV. Rükneddin Kılıç
Arslan'a Ait 1246 Tarihli Sikke

⁵² Kaşgarlı Mahmut, *Divan-ı Lügati't-Türk*, II, (çev. Besim Atalay), TTK Yayınları, Ankara 1985, s. 349; Hacıgökmen, a.g.m., s. 407.

⁵³ Özden, Süslü, *Tasvirilere Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2007, s. 63.

⁵⁴ Süslü, a.g.e., s.96-97.

⁵⁵ Tülay Metin, "Selçuklularda Okçuluğa Genel Bir Bakış", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Yıl 7, sayı XVII, Mart 2014, s.140.

eliyle de mızrağı av hayvanına saplamaktadır. Av hayvanları dikey olarak görülmektedir. İkinci atının elinde, avda gürültü yaparak kuşların havalanmasını sağlayan tokmağa benzer aletler görülmektedir. Davul gibi gürültü yapan alet edevat, şahinleri avlarken kullanılan araçlardır. En arkada süvarisiz bir at yer almaktadır ve ikinci süvari tarafından dizginleri tutulmaktadır. Atların kuyrukları üç düğümlüdür. Taşın arka yüzündeki figürler harap vaziyettedir. İki atlı figür görülmekte ve öndeki atta yer alan figür bir eliyle atın gemini diğer eliyle de şahini tutmaktadır. Taşın bir tarafında ava çıkış, diğer tarafında ise avlanma anı canlandırılmıştır.⁵⁶

Topkapı Sarayı Müzesinde Yer Alan 13. Yüzyılda Yapılmış Çelik Selçuklu Aynası

Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan ve XIII. yy. da yapılmış olan çelik Selçuklu aynasının ortasında atı üzerinde giden ve bir elinde şahin tutan avcı tasvir edilmiştir ve atın kuyruğu düğümlüdür. Tepesi hafifçe sivrilmiş basık bir başlık giymiş olan atlı, şahini tuttuğu eline eldiven giymiştir.⁵⁷

Anadolu'da resimlenen ve en erken tarihli yazma olan Varka ve Gülşah isimli eserde Selçuklu resim sanatının en güzel örnekleri bulunmaktadır. Konya'da XIII. asrın başlarında hazırlanan eserin minyatürleri, Abdülmümin b. Muhammed el-Hoyî tarafından yapılmıştır. Metinlerin arasında yatay frizler halinde yer alan bu resimler, Anadolu Selçuklu minyatür üslûbunun karakteristik özelliklerini taşır. İslâm dünyasında çok sevilen bu mesnevinin Topkapı Sarayı müzesi kütüphanesinin hazine kısmında 841 numarada kayıtlı olan nüshası 70 varak tutmaktadır ve her varakta bir tane olmak üzere toplam 71 tane minyatür vardır. Eserde savaş sahnelerinden pek çok örnek vardır. Bu bilgiler ışığında, Varka ve Gülşah'a kaydedilmiş minyatürlerde yer alan sahnelerdeki kuyruğu bağlı veya düğümlü atlar, bu geleneğin Türkiye Selçukluları devrindeki yansıması olması açısından oldukça kıymetlidir.⁵⁸

Varka ve Gülşah'tan Süvariler
Resim: Özden Süslü

Varka ve Gülşah'tan Süvariler
Resim: Özden Süslü

Varka ve Gülşah'ta yer alan bir minyatürde süvarilerin savaşını gösteren bir sahne, tam bir dinamizm içerisinde yansıtılmıştır. Süvarilerin bir kısmı savaş takımları içindedir, ellerinde kalkan ve kargı, başlarında ise miğferler gözükmektedir. Süvarilerin saçları örgülü, ön taraftan ve arkadan sarkar biçimde yansıtılmıştır. Askerlerin atlarının kuyrukları düğümlüdür.⁵⁹

⁵⁶ Süslü, a.g.e., s. 107-108.

⁵⁷ Nurhan Atasoy, "Selçuklu Kıyafetleri Üzerine Bir Deneme", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Yıllığı*, sayı.4, 1970-1971, s. 125, 126, 127, 128, 129.

⁵⁸ Emine Gürsoy Naskali, *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atıcılık*, Türkiye Jokey Kulübü Yayınları, İstanbul 1995, s.173; Ahmet Ateş, "Farsça Eski Bir Varka ve Gülşah Mesnevisi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c.5, sayı 5, 3 Temmuz 2012, s.38-41; Yusuf Öz, "Varaka ve Gülşah", *DİA*, c. XXXXII, İstanbul 2012, s.515-516.

⁵⁹ Süslü, a.g.e., s.32.

Varka ve Gülşah'ta yer alan bir diğer minyatürde de farklı bir mücadele sergilenmektedir. Süvarilerin hepsinin ellerinde kılıçlar vardır. Sağ taraftaki Varka'nın grubu, sol taraftaki diğer grubu kovalamaktadır, figürlerin bir kısmının başında miğfer ve üzerlerinde de alp elbiseleri vardır. Diğerlerinin ise başları açık ve saçları kıvrıktır. Süvarilerin atlarının kuyrukları düğümlüdür.⁶⁰ Nakkaşın, hem Varka ve taraftarlarının hem de düşman tarafının askerlerini resmederken olabildiğince Türklerin makbul kabul ettiği farklı renklerde ve cinste atları göstermeye gayret ettiği anlaşılmaktadır. Varka ve Gülşah isimli eserde bulunan bilgiler ve minyatürler at kuyruğu bağlama geleneğinin bu dönemde de canlı bir şekilde devam ettiğini göstermektedir.

Bu uygulamanın bir örneği de Memlükler (1250-1517) zamanında görülmektedir. Memlük ordusunun eğitimindeki faaliyetleri betimleyen Hüsrevşah Aksarayi'nin kitabındaki minyatürlerde dikkat çeken bir detay, atların kuyruklarının bağlı olmasıdır.⁶¹ Bu uygulamanın geniş Türk coğrafyası içerisinde tarihteki önemli Türk devletlerinden biri olan, İslam âleminin batısını Moğol saldırılarından koruyan ve Suriye topraklarındaki haçlıları ortadan kaldıran Memlükler zamanında da görülmesi Türk kültürünün yayıldığı sahanın genişliğini ve etkisini anlamamız açısından önemlidir.

At kuyruğunun bağlanması geleneği Türk coğrafyasının kuzey bölgelerinde de kendisini göstermektedir. Altın Orda Devleti'nin tarih sahnesinden silinmesinden sonra Karadeniz'in kuzeyinde Kıpçak Bozkırında siyasi bir teşekkül olarak ortaya çıkan Kırım Hanlığı askerlerinin ve özellikle süvarilerinin bu geleneğin yaşattığını görmekteyiz. Kırım Tatarlarından bir Türk süvarisinin tasvir edildiği çizimde, at üstündeki süvarinin belinde bir sadak aslıdır ve sadağın içine oklar yerleştirilmiştir. Süvari, yayını germiş atışa hazır vaziyettedir ve atının kuyruğu bağlanmıştır.⁶²

Bu uygulama Osmanlı Devleti devrinde de sürmüştür. Örneğin, II. Mehmet'in defin merasimini, Sarıca Kemal şöyle aktarmaktadır: "*Hezarat kuyruğunu kestilerdi. Nice kurulu yayı yastılardı*". Benzer bir uygulama da Fatih Sultan Mehmet zamanında görülmüştür. Fatih'in babası II. Murat'ın vefatın da defin merasimine katılanlar, atlarının kuyruklarını kesmişler, eyerlerini ters çevirdikleri gibi, yaylarını kırıp tabutun üzerine bırakmışlardır. Başka bir örnekte ise, Yavuz Selim'in yeğeni

Memlük Askerleri, Kılıç Oyunu
Hüsrevşah Aksarayi, Nihayetü's-Sual ve'l-Emniyye

Kırım Tatarları Türk Süvarisi (XV.-XVI. Yüzyıllar)
Resim: M.V. Moiseyev

Kanuni Sultan Süleyman ile Oğlu Şehzade Selim'in
Av Sahnesi 1553

⁶⁰ A.g.e., s.32.

⁶¹ Ahmet Özdal, *Türklerin Savaş Sanatı*, Doruk Yayıncılık, İstanbul 2008, s.140.

⁶² M.V. Moiseyev, "Stepniye Voyni ot Ugri do Nogayskogo Pograma Krıma 1480-1522", *Stoyaniye na Reke Ugre 1480-2015*, Cilt I, San-Petersburg 2015, s.175.

Süleyman Bey 1513 senesinde Mısır'da öldüğü zaman, defin merasiminde tabutun önüne kuyrukları kesilmiş ve eyerleri ters çevrilmiş atlar götürülmüştür. Süleyman Bey'in kırılmış yayları ve sarığı da tabutun üzerine bırakılmıştır.⁶³ Yine Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566) dönemine ait Arifi'nin Topkapı Sarayı müzesi kütüphanesi H.1517 no'da yer alan, 1558 tarihli *Süleyman-nâme* isimli eserinde 575a'da Kanunî Sultan Süleyman, Heme civarında Şehzade Selim'in avını izlerken resmedilmiştir. Minyatürde Kanunî Sultan Süleyman elinde doğanıya kır at üzerinde resmedilmiştir ve avı izlemektedir. Her bir avcının farklı tarafa koşan atlarının kuyrukları düğümlüdür.⁶⁴

Sonuç

Bu çalışma, at kuyruğunun bağlanması ve kesilmesi ile ilgili geleneği bütün yönleriyle detaylı olarak açıklamaktan ziyade, bu geleneğin tarihi süreç içerisindeki seyrini genel hatlarıyla açıklamaya çalışmıştır. Zira meselenin daha ayrıntılı ve detaylı açıklanması daha büyük bir çalışma konusudur. Bu gelenek açıklanmaya çalışılırken de eski dönemlerden Osmanlı'ya kadar Türk tarihinin çeşitli dönemlerinde görülen uygulamalarından örnekler verilmiştir.

Her milletin kendine has kültürel değerleri vardır. Milletlerin bu kültürel değerleri, içerisinde yaşadıkları coğrafyaya veya yaşam tarzına göre şekillenir. Kültürün şekillenmesine etki eden bu unsurlar aynı zamanda birtakım öğeleri, kavramları veya nesneleri de öne plana çıkarır. Türklerin kültürel hayatlarında ise yaşadıkları bozkır coğrafyası ve savaşçılık özellikleri dolayısıyla at, öne çıkan bir değer olarak kendini göstermektedir. At, bir Türk süvarisi için hem bu dünyada hem de ölümünden sonra diğer dünyada silah arkadaşı ve yoldaşı olarak değer kazanmıştır. Bu vesileyle at merkezli uygulamalar Türk kültüründe geniş yer tutar. Türk kültürünün birçok alanına yerleşmiş olan atla ilgili gelenekler ise Türklerle birlikte onların yaşadıkları ve yayıldıkları her yere taşınmıştır. Bunun sonucunda çok büyük bir coğrafyada atla ilgili uygulamalardan birisi olan at kuyruğu bağlama geleneği görülmeye başlamıştır. Türk tarihini bir bütün olarak ele aldığımız zaman tarih boyunca, farklı coğrafyalarda, farklı tarihlerde birçok hanedanlık, beylik ve devlet kuran Türkler, gerek İslamiyet öncesi gerekse İslamiyet sonrası dönemlerde yayıldıkları coğrafyalarda öz kültürlerini muhafaza etmişlerdir. İskitlerden beri devam eden at kuyruğu bağlama geleneği de bu kültürel devamlılığın bir simgesi, bir parçası olmuş ve hemen hemen bütün Türk devletlerinin kültürel hayatlarında görülmüştür.

At kuyruğunun bağlanması ve kesilmesiyle ilgili uygulamalar genel olarak ölüm ve savaş durumlarında görülmüştür. Durum böyle olunca bu geleneğin inanç sistemi ve kahramanlık düşüncesiyle olan bağlantısı akla gelmektedir. Yazılı kayıtların az olduğu eski dönemlerde genellikle kurganlarda görülmesi veya bilgilerimizin sadece arkeolojik kazılardan ibaret olması sebebiyle inanç sistemi içerisinde değerlendirilmektedir. Bunun en açık örneklerinden birisini Altay'daki Pazırık kurganları oluşturmaktadır. Ancak burada birtakım sorular da akla gelmektedir. Atın kurban olarak en makbul hayvan sayıldığı eski dönemlerde, ölüm adetleri dışında at kuyruğunun kesilmesi ve bağlanması ile ilgili uygulamalar var mıydı? Günlük hayattaki birtakım zamanlarda veya bayramlar, dini törenler gibi özel günlerde de at kuyruğu bağlanmakta ya da kesilmekte miydi? Bütün bunlar yazılı kaynakların olmadığı dönemler açısından cevapsız kalmaktadır. Bu dönemlerle ilgili bilgilerimiz arkeolojik kazılardan ibaret olduğu için atın kuyruğunun bağlanması ve kesilmesini ölüm adetleri çerçevesinde görmekteyiz. Bundan dolayı atların kuyruklarının bağlanması veya kesilmesini Türk kültür

⁶³ Hacıgökmen, a.g.m., s. 406.

⁶⁴ Gürsoy Naskali, a.g.e., s.174.

hayatındaki yas alametlerinden birisi olarak değerlendirmektedir. Bu uygulama en eski devirlerden beri yapılmıştır. Eski dönemlerde yazılı kaynağın az olmasından dolayı genellikle kurganlarda tespit edilen bu gelenek daha sonraları savaş, kahramanlık, ölüm gibi durumlarda görülmüştür. Bu yüzden at kuyruğu; evde, otağda, kurganlarda, Alpelerin mızrakları ucunda, tuğ yapımında, sırkaların ucuna takılmış vaziyette mezarların başında görülmüştür. Bu yas alametine göre; ölünün hayattayken bindiği atın yelesi ve kuyruğu kesilir, atı da kurban edilerek kendisiyle birlikte mezarına yerleştirilirdi. Bu uygulama, savaşçının en yakın dostu ve yoldaşı olan, savaş arkadaşı olan atın ölümden sonra da onunla birlikte diğer dünyaya gideceği ve ona hizmet etmeye devam edeceği inancından kaynaklanmaktaydı. Atın kurban edilerek sahibi olan süvari ile birlikte bu şekilde kurganlara gömülmesi daha çok eski dönemlerde görülmüştür.

Daha sonraki dönemlerde özellikle İslamiyet'in kabul edildiği zamanlarda ve yazılı kaynakların bilgi verdiği dönemlerde atın kuyruğunun bağlanması ve kesilmesini ölüm adetleri ve savaş durumlarında görmekteyiz. Burada "atın kuyruğu ne zaman ve neden bağlanmaktaydı? Atın kuyruğunun kesilmesinin sebebi neydi? gibisinden birtakım sorulara cevaplar bulabilmekteyiz. Ölüm durumunda atın kuyruğunun bağlanması ve kesilmesi şüphesiz geçmişten gelen âdetin devamıdır ve Osmanlı dönemi de dahil olmak üzere yakın geçmişimize kadar devam etmiştir. Ancak eski dönemlere göre birtakım değişiklikler de görülmüştür. Sonraki dönemlerde atın kuyruğunun kesilmesi geleneği devam etmekle birlikte, artık at kurban edilmemeye başlanmış, bunun yerine kuyruğu kesilen at doğaya bırakılmıştır. Serbest bırakılan bu kuyruğu kesik atlara kimse binemez ve dokunamazdı. Bu uygulama *tullamak* olarak bilinir, sahibi olan süvari öldüğü için atın da *dul* kaldığı kabul edilirdi. Kesilen kuyruk ise bir sırığın ucuna takılmak suretiyle tuğ yapılır ve süvarinin/savaşçının mezarı üzerine dikilirdi. Kuyruğu kesilip doğaya salınan at da Tanrıya kurban olarak sunulmuş olmaktadır. Bu durum kansız kurban örneğini göstermekte ve eski dönemlerdeki at kurbanının biraz değişikliğe uğrayarak yansımaları oluşturmaktadır.

Bununla birlikte bir diğer mesele; "savaşlarda atın kuyruğunun bağlanmasının sebebi neydi?"

Burada, süvarinin/savaşçının henüz hayattayken atının kuyruğunu kendi eliyle bağladığını görmekteyiz ve bu gelenek de yine hemen hemen tüm Türk devletlerinde görülen bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Atın kuyruğunun bizzat sahibi tarafından bağlanması geleneği genellikle savaş zamanlarında görülmüştür. Süvarinin kendi atının kuyruğunu kendi eliyle bağlaması, çetin bir savaşa çıkıldığı ve bu savaşta süvarinin kendisini şahadete atadığı anlamına gelmekteydi. Bu uygulamanın en açık örneğini Sultan Alparslan'ın Malazgirt Savaşı'na başlamadan önce yaptığı davranışta görmekteyiz. Atının kuyruğunu bağlayan Sultan Alparslan, bunu yaparken de eğer ölürse atının kuyruğunun bağlandığı yerden kesilmesini tembih etmiştir. Eğer süvari bu savaşta ölürse, atın kuyruğu, sahibinin bizzat kendi eliyle bağladığı yerden kesilirdi. Böylece kuyruğu kesilen at *dul* kalır ve sahibinin savaşta öldüğünü bu simgeyle belirtirdi. Sonuç olarak Türk kültüründe at kuyruğu kesme ve bağlama geleneği ilk zamanlardan beri Türk kültür ve medeniyetinin yayıldığı muhtelif sahalarda ve Türk Devletleri arasında canlı bir şekilde devam etmiştir.

Kaynakça

Ahmed b. Mahmûd, *Selçuk-Nâme*, haz. Erdoğan Merçil, İstanbul 1977.

ARTAMONOV, M.İ., *Sokroviša Sakov*, Moskova 1973, s.40,44.

ATASOY, Nurhan, "Selçuklu Kıyafetleri Üzerine Bir Deneme", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Yıllığı*, sayı.4, 1970-1971, s. 125-129.

- ATEŞ, Ahmet, "Farsça Eski Bir Varka ve Gülşah Mesnevisi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c.V, sayı 5, İstanbul, 2012.
- BOKOVENKO, N.A.-P.Ye. Mityayev, "Afanasyevskiy Mogilnik Malinovi Log na Eniseye", *Afanasyevskiy Sbornik*, Barnaul, Azbuka, 2010, s.16-29.
- BUNDÂRÎ, Zübdetü'n-nusra ve Nuhbetü'l-usra, çev. Kıvameddin Burslan, Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi, TTKY, Ankara 1999.
- GAYDUÇENKO, L.L.-K.Yu. Kiryuşin, "Prigari İz Keramiçeskih Sosudov Poseleniya Novoilinka-III v Severnoy Kulunde", *Arheologiya Zapadnoy Sibiri i Altaya: Opi Mejdistsiplinarnih İccledovaniy*, Barnaul, 2015, s.106-110.
- GÖMEÇ, Saadettin Y., "Türk Kültüründe At", *Uluslararası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 2016, s.819-834.
- GRYAZNOV, M.P., "Andronovskaya Kultura", *Arheologiya SSSR*, Moskova-Leningrad, 1966.
- GÜRSOY NASKALİ, Emine, *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*, Türkiye Jokey Kulübü Yayınları, İstanbul 1995.
- HACIGÖKMEN, M. Ali, "Türklerde Yas Âdeti Temelleri ve Sonuçları", *Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür Prof. Dr. Nejat Göyünç'e Armağan*, Konya 2013, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yay, s.407.
- Hamdullah Müstevfî-yi Kazvinî, *Târih-i Güzide*, çev: Mürsel Öztürk, TTKY, Ankara 2018.
- İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, çev. Mehmet Keskin, İstanbul 1995.
- İbnü'l-Cevzî: *el-Muntazam fi tarihi'l-mülûkve'l-ümem*, çev. Ali Sevim, Makaleler, Ankara 2005.
- İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-tarih*, çev. Abdülkerim Özaydın, Bahar Yayınları, İstanbul 1991.
- KAFESOĞLU, İbrahim, "At", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s.26-28.
- , *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah*, MEB, İstanbul 1973.
- , *Türk Millî Kültürü*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1998.
- Kaşgarlı Mahmut, *Divan-ı Lügati't-Türk, II*, (çev. Besim Atalay), TTKY, Ankara 1985.
- KIZLASOV, L.R., "Afanasyevskaya Epoha v İstorii Hakasii", *Vestnik Moskovskogo Universiteta*, Sayı 2, Moskova, 1971, s.66-75.
- KİLUNOVSKAYA, M.Ye., "Noviye Petroglifi na Yujnom Sklone Vostochno Tannu-Ola v Tuve", *Arheologiya Yujnoy Sibiri*, Kemerova, 2011, s.86-90.
- KİRYUŞİN, Yu. F., *Eneolit i Rannaya Bronza Yuga Zapadnoy Sibiri*, Barnaul, 2002.
- KİRYUŞİN, Yu.F.-S.P. Gruşin, "Hozyaystvo Naseleniya Andronovskoy Kulturi Verhnego Prioby", *Hozyaysvenno-Kulturnye Traditsii Altaya v Epohi Bronzi*, Barnaul, 2010, s.86-95.
- KOCA, Salim, *Selçuklular'da Ordu ve Askeri Kültür*, Berikan Yayınevi, Ankara 2005.
- KOSİNTSEV, P.A.-N.F. Stepanova, "Fauna Afanasyevskogo Paselelniya Maliy Dugan", *Afanasyevskiy Sbornik*, Barnaul, Azbuka, 2010, s.121-129.

- KOVTUN, İ.V., “Nonfigurativnost Andronovskogo İskusstva: İdei, Faktı, Interpretatsii”, *İzvestiya Altayskogo Gosuderstvennogo Universiteta*, Cilt 4, Sayı 60, 2008, s.95-101.
- KÖYMEN, Mehmet Altay, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1976.
- KUZMİNA, Ye.Ye., *Otkuda Prişli İndoarii*, Moskova, 1994.
- LATTİMORE, Owen, *Studies in Frontier History Collected Papers 1928-1958*, Oxford Üniversitesi Yayınları, Londra 1962.
- LEONTYEV, N.V., “Kolesniy Transport Epohi Bronzı na Yeniseye”, *Voprosı Arheologii Hakasii*, Abakan, 1980, s.65-84.
- METİN, Tülay, “Selçuklularda Okçuluğa Genel Bir Bakış”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Yıl 7, sayı XVII, Mart 2014, s.140.
- MİLYAYEV, G.A., “Model Jivotnovodstva Andronovskogo Obşestva po Materialam Poseleniy Vostochnogo Kazahstana”, *Arheologiya Zapadnoy Sibiri i Altaya: Opıt Mejdissiplinarnıh İssledovaniy*, Barnaul, 2015, s.232-237.
- MOİSEYEV, M.V., “Stepniye Voynı ot Ugıı do Nogayskogo Pograma Krıma 1480-1522”, *Stoyaniye na Reke Ugre 1480-2015*, Cilt I, San-Petersburg 2015.
- ÖGEL, Bahaeddin, *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi (Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre)*, TTK Yayınları, Ankara, 1984.
- , *Türk Kültür Tarihine Giriş VI*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.
- ÖZ, Yusuf, “Varaka ve Gülşah”, *DİA*, c. XXXXII, İstanbul, 2012.
- ÖZDAL, Ahmet, *Türklerin Savaş Sanatı*, Doruk Yayıncılık, İstanbul 2008.
- PIYADEOĞLU, Cihan, “Büyük Selçuklular Dünyasında Yas Tutma Âdetleri ve Taziye Üzerine Merasimler”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, c.2, sayı.3, Ocak-2012.
- , *Sultan Alp Arslan Fethin Babası*, Kronik Yayıncılık, İstanbul 2016.
- PODOBED, V.A.-A.N. Usaçuk-V.V. Tsimidanov, “Tupiki v Kulturnıh Bronzovogo Veka”, *Arheologiya Zapadnoy Sibiri i Altaya: Opıt Mejdistsiplinarnıh İccledovaniy*, Barnaul, 2015, s.255-261.
- POLOSMAN, N.V., *Vsadniki Ukoka*, Novosibirsk, 2001.
- Reşîdüddîn Fazlullah, *Câmiu't-tevârih*, çev. E. Göksu-H. H. Güneş, Selenge Yayınları, İstanbul 2010.
- RUDENKO, S.İ., *Pyatıy Pazırskiy Kurgan*, Moskova-Leningrad, 1951.
- , *Vtoroy Pazırskiy Kurgan*, Leningrad 1948.
- Sadreddîn el-Hüseynî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selcukiyye (Zübdetü't-tevârih)*, çev. NecatiLugal, TTKY, Ankara 1999.
- SAMAŞEV, Zaynolla, *Drevneturkskaya Grafika*, Astana, 2013.
- , “Kon v Ritualno-Obradovoy Praktike u Drevnego Naseleniya Kazahskogo Altaya”, *Türk Dünyesi*, Almatı, 2013, s.616-625.
- SEVİM, Ali, “İbnü'l-Kalânîsî'nin *Zeylû Tarih-i Dimaşk* Adlı Eserinde Selçuklularla İlgili Bilgiler I. (H. 436-500-1044/45-1106/07)”, TTK Belgeler, Cilt XXIX, Sayı 33, 2008.

- , “Malazgirt Muharebesi”, *DİA*, c. XXVII, Ankara 2003, s.481-483.
- , *Malazgirt Meydan Savaşı*, TTKY, Ankara 1971.
- SEVİM, Ali-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, TTKY, Ankara 1995.
- Sıbt İbnü'l-Cezvî, *Mir'âtü'z-zamân Fî tarihi'l- 'Âyân*, çev. Ali Sevim, Makaleler II, Berikan Yayınları, Ankara 2005
- SÜMER, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilâtı-Destanları*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1972.
- SÜMER, Faruk-Ali Sevim, *İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı (Metinler ve Çevirileri)*, TTKY, Ankara 1971.
- SÜSLÜ, Özden, *Tasvirilere Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2007.
- ŞEŞEN, Ramazan, *İbn Fadlan Seyahatnamesi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2019.
- ŞULGA, P.İ., “Noviye Materialı po Afanasyevskoy Kulture v Basseyne Çarışa”, *Severnaya Yevraziya v Epohu Bronzi: Prostranstvo, Vremya, Kultura*, Barnaul, 2002, s.150-154.
- ŞULGA, P.İ., “O Hozyaystve Afanayevtsev Gornogo Altaya”, *Afanasyevskiy Sbornik II*, Barnaul, Azbuka, 2012, s.204-210.
- TİŞKİN, A.A.-P.K. Daşkovskiy, *Sotsialnaya Struktura i Sistema Mirovoztreniy Naseleniya Altaya Skifskoy Epohi*, Barnaul, 2003.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1969.
- TURİNA, Ye.A., “İstoriya İzuçeniya Hozyaysva Naseleniya Afanasyevskoy Kulturi”, *Hozyaysvenno-Kulturnye Traditsii Altaya v Epohi Bronzi*, Barnaul, 2010, s.12-20.
- Urfalı Mateos, *Vekayi-Nâme (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, (Çev. Hrant D. Andreasyan), TTKY, Ankara 2000.
- ÜNAL, Fatih, “Kazak Türklerinde Defin Merasimi ve Aş Verme Geleneği”, *Bilig*, Sayı 45, Bahar 2008.
- YERMOLOVA, N.M., “K voprosu o Sibirskom Tsentre Odomaşnıvaniya Loşadey”, *İzuçeniya po Mezolitu i Neolitu SSSR*, Leningrad, 1983, s. 188-191.